

CZU: 343.12

EGALITATEA ARMELOR – COMPONENTĂ A PRINCIPIULUI CONSTITUȚIONAL AL EGALITĂȚII ȘI EXIGENȚĂ A PROCESULUI

Igor BĂCU,

doctorand în cadrul Școlii Doctorale în Drept, Științe Politice și Administrative a Consorțiului instituțiilor
de învățământ ASEM și USPEE

Principiul egalității părților în proces, analizat prin prisma jurisprudenței europene se exprimă și sub forma „egalității de arme”, în sensul tratării egale a părților pe toată durata desfășurării procesului, astfel, încât niciuna dintre părți să nu fie avantajată în raport cu celelalte. Din această perspectivă, egalitatea de arme este una din exigențele fundamentale ale dreptului la un proces echitabil și o cale de garantare a realizării principiului egalității părților în proces.

Cuvinte cheie: proces echitabil, egalitatea părților în proces, egalitatea armelor, accesul la materialul probator, echilibrul dintre inculpat și acuzare.

ECHITABIL EQUALITY OF ARMS – COMPONENT OF THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLE OF EQUALITY AND REQUIREMENT OF A FAIR TRIAL

The principle of equality of parties in the trial, analysed through the perspective of european jurisprudence is also expressed through „equality of arms”, within the meaning of equal treatment of both sides during the entire ongoing process, in a way that neither of the sides would have an advantage when compared to the other. From this point of view, equality of arms is one of the main regulations used in order to maintain trial equity and a way of guaranteeing the equality of parties in the trial.

Keywords: fair trial, equality of parts in procedure, equality of arms, access to case-file, the balance between the accused and the prosecution.

Introducere. Procesul de modernizare a legislației procesuale în Republica Moldova, din momentul declarării independenței și până în prezent, este determinat atât de necesitatea sporirii eficienței garanțiilor constituționale ce vizează asigurarea accesului liber la justiție, cât și de imperativul preluării standardelor internaționale în materie de proces echitabil. Dobândind calitatea de stat-parte la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale CEDO), Republica Moldova și-a asumat responsabilitatea de a transfera prevederile acesteia la nivelul legislației naționale, precum și de a asigura implementarea lor în procesul de realizare a actului de justiție.

Una dintre dispozițiile cu caracter fundamental al CEDO îl reprezintă art.6 [5] care consacră dreptul la un proces echitabil – componentă a principiului preeminenței dreptului într-o societate democratică.

Cu referire la domeniul de aplicare al dreptului consfințit în art.6 al CEDO, în doctrina juridică [1, p.28-34] s-a menționat că, orice persoană care este parte a unui proces de judecată, independent de calitatea sa procesuală, are dreptul la o judecată desfășurată în mod echitabil, în termen rezonabil, de către o instanță independentă, imparțială, stabilită de lege, cu dezbateri publice, în condiții de contradictorialitate și fiind asigurată *egalitatea armelor*.

Noțiunea de *egalitate a armelor* reprezintă, după cum remarcă literatura de specialitate, [11, p.214] „o sintagmă surprinzătoare în arsenalul instrumentelor procesuale”, care nu este consfințită expres printre garanțiile oferite de art.6 paragr.1 din Convenția Europeană. Indiscutabil însă, astfel cum a fost definită de instanța europeană, acest concept constituie o componentă fundamentală a dreptului la un proces echitabil, un „releu” spre un asemenea proces, iar funcția euristica a contradictorialității depinde de egalitatea de arme. [11, p.214]

Scopul articolului presupune analiza principiului „egalității de arme”, ca parte integrantă a principiului constituțional al egalității și a modului în care cel dintâi funcționează în cadrul unor instituții caracteristice dreptului procesual civil și dreptului procesual penal.

Metode și materiale aplicate. În vederea realizării scopului propus la elaborarea cercetării au fost utilizate următoarele metode: metoda logică (în vederea interpretării normelor juridice, sistematizării acestora, clarificării conceptelor juridice etc.), metoda comparativă (pentru compararea unor aspecte ale aplicabilității egalității armelor în jurisprudența Curții Constituționale a RM și a Curții Europene a Drepturilor Omului), metoda prospectivă (în vederea identificării celor mai eficiente căi de optimizare a legislației și îmbunătățire a mecanismului de aplicare a acesteia).

Rezultate obținute și discuții. În încercarea de a identifica originile principiului egalității armelor într-un proces de judecată, vom evoca art.14 paragr.1 din Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice din 19 decembrie 1966, care dispune: „Toți oamenii sunt egali în fața tribunalelor și curților de justiție.” [15] Relevante sunt și prevederile art.7 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, [9] potrivit căroră toți oamenii sunt egali în fața legii și au dreptul fără deosebire la o protecție egală a legii. În același sens, art.16 din Constituția RM statuează că „toți cetățenii RM sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.” [4]

Dezvoltarea și atribuirea unor noi conotații procesuale regulii egalității armelor s-a reușit însă, doar prin contribuția de o valoare incontestabilă a Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO), care prin hotărârile sale a consacrat ideea că, „fiecărei părți în proces trebuie să i se asigure posibilitatea rezonabilă de a-și prezenta cauza în condiții care să nu o plaseze într-o situație net dezavantajoasă în raport cu adversarul ei” (cauza APEH c. Ungariei). [6] Pe această linie de gândire, scopul principiului egalității armelor este acela de a asigura părților „posibilitatea rezonabilă” în susținerea cauzei, prin evitarea aplicării unor criterii discriminatorii, crearea unor situații de dezavantaj și ruperea echilibrului procesual.

Cu toate acestea, posibilitatea rezonabilă de egalitate a părților exclude ideea unui echilibru absolut, care din motive obiective nici nu ar putea exista, fiindcă nici părțile nu au posibilități identice în susținerea cauzei, regulile procedurale nu au o aplicare uniformă, iar în exercitarea drepturilor procesuale, acestea nu manifestă întotdeauna bună-credință. [17, p.155] Spre exemplu, Curtea a considerat compatibilă cu principiul egalității armelor o dispoziție care limitează posibilitățile de apel ale părții civile, fără a limita posibilitățile de apel ale acuzării— întrucât a făcut o distincție între rolul, respectiv scopul acestora (cauza Berger împotriva Franței, pct. 38). [8]

Totodată, după cum menționează cercetătoarea M. E. Glazcova, art.6 din CEDO nu obligă instituirea unei proceduri care ar avea ca model o contradictorialitate rigidă, fiind suficient ca ordinea procesuală de examinare și soluționare a cauzei să acorde în mod real părților posibilitatea de a prezenta probe în susținerea poziției lor, de a fi informați referitor la materialele atașate dosarului, de a înainta argumente și obiecții și să le garanteze șanse egale de a participa la proces. [22, p.31]

Astfel, invocată în calitate de garanție a procesului echitabil, egalitatea armelor semnifică faptul că părțile

procesului au dreptul să fie judecate de către aceleași organe ale puterii judecătorești, după aceleași reguli procedurale, beneficiind de drepturi procesuale egale, în raport de cauza concretă dedusă judecății, independent de caracterul contencios sau necontencios al procedurii. [1, p.36]

Existența unor instanțe, a unor complete specializate sau instituirea unor reguli de procedură diferite în anumite materii nu încalcă acest principiu, deoarece respectivele instanțe sau complete de judecată soluționează toate litigiile ce intră în competența lor specializată, fără nicio discriminare din punctul de vedere al părților, iar regulile speciale de procedură se aplică oricărei persoane care este parte într-un astfel de proces. Astfel în jurisprudența instanței europene s-a subliniat că diferența de tratament devine discriminare numai atunci când se induc distincții între situații analogice sau comparabile fără ca acestea să se bazeze pe o justificare rezonabilă și obiectivă [1, p.36].

Principiul egalității armelor se aplică atât în materie civilă, cât și în materie penală, în sensul art.6 din Convenția Europeană. În realitate sunt vizate toate procedurile. Cu alte cuvinte, sfera de aplicare este mai mare, ceea ce este legitim, ținând seama de interesele în cauză.

Analizând impactul pe care îl exercită regula egalității armelor în procesul civil este necesar să recurgem la unele nuanțări, în dependență de faptul dacă ne aflăm în prezența unei proceduri contencioase sau necontencioase. Astfel, în literatura de specialitate [10, p.73] s-a menționat că în procedura necontencioasă soluția este aplicabilă „doar dacă principiul egalității de arme este apreciat prin referire numai la ansamblul procedurii”, pentru că în prima fază a acesteia „nu există un pârât căruia să i se opună un drept subiectiv sau un interes legitim”.

Această opinie este confirmată și de către practica CtEDO, în care s-au pronunțat soluții potrivit căroră principiul egalității armelor se referă la raporturile dintre părți tratate în conflictul de interese ca niște „adversare” și nu în raport cu instanța care nu joacă în procesul civil decât rolul unui arbitru străin de intereselor acestora, singurul său scop fiind acela de a asigura echilibrul procesual ca o garanție a dreptului la un proces echitabil. [17, p.150]

Totuși, pentru a înțelege cum funcționează regula egalității armelor în procedura necontencioasă, trebuie să pornim de la faptul că, termenul egalitate presupune existența unei echivalențe sau a unui echilibru între două elemente sau două fenomene. Transpusă pe plan procesual, noțiunea de egalitate reprezintă asigurarea unor șanse egale părților în proces, ca urmare a tratamentului egal aplicat acestora, de care depinde

exercițiul deplin al dreptului la apărare și al dreptului la un proces echitabil.

Existența celor două elemente comparative, necesare aprecierii măsurii în care părțile se află în raport de egalitate, exclude, la prima vedere, aplicarea principiului egalității de arme în procedura neontencioasă, în care se soluționează o cerere ce nu urmărește stabilirea unui drept sau interes contrar poziției altei persoane ce ar putea ocupa poziția de adversar, însă principiul egalității, cum însăși CtEDO l-a definit, nu este altceva decât o componentă a dreptului la un proces echitabil, astfel că, a nu i se recunoaște manifestarea și în procedura neontencioasă presupune, după cum subliniază doctrina juridică [17, p.151], a lipsi persoana de acest drept.

Analizând prevederile Codului de procedură civilă a RM sub aspectul respectării principiului egalității armelor, unele semne de întrebare le ridică dispozițiile cuprinse în art.119¹ referitoare la ordinea de prezentare a probelor. Astfel, legiuitorul prin alin.1 al acestui articol statuează că, toate probele se prezintă, sub sancțiunea decăderii, în termenul stabilit de instanța de judecată, în faza de pregătire a cauzei pentru debateri judiciare, dacă legea nu prevede altfel [2]. S-ar părea că prevederea este destul de clară, urmărindu-se ca părțile să-și dezvăluie reciproc materialul probator până la etapa dezbaterilor judiciare, pentru a avea posibilitatea de a se familiariza cu acesta și a-și expune punctul de vedere, într-o anumită formă și într-un interval de timp adecvat, or anume aceste elemente și constituie esența exigenței egalității armelor, după cum se subliniază în speța Krcmar și alții c. Republicii Cehe din 3 martie 2000, par.38-45 [7].

Totodată, prin al.2 lit.c) al art.119¹ CPC se dispune că, proba care nu a fost prezentată în condițiile alin. (1) nu va mai putea fi administrată pe parcursul procesului decât în cazul în care administrarea acesteia nu duce la întreruperea ședinței. Așadar, această excepție, practic anihilează regula instituită prin alin.1, deoarece în mod voalat permite părților să nu se grăbească în a prezenta probele la faza de pregătire a cauzei către debateri, fiind convenabil din punct de vedere strategic a ataca adversarul la etapa dezbaterilor, provocându-i o stare de confuzie, îndeosebi în cazurile când acesta nu este reprezentat de un avocat. Or, lipsa de reacție la acest moment și nesolicitarea de a amâna ședința pentru a prezenta o contraprobă ar putea conduce la o soluție nefavorabilă pentru partea împotriva căreia a fost înaintată proba în temeiul art.119¹ al.2 lit.c) din CPC. În acest context, în opinia noastră nu putem vorbi de egalitate a șanselor, din moment ce una dintre părți respectă cerințele art.119¹ al.1 din CPC, iar alta mizând pe efectul bulversant al unei noi dovezi, eludează prevederile primului alineat

și își întemeiază acțiunile pe alin.2 lit.c). Asemenea situații trebuie evitate și, în acest context, considerăm că prevederile de la lit.c) al.2 al art.119¹ CPC necesită a fi înlăturate din Codul de procedură civilă.

Referitor la respectarea egalității armelor în procesul penal, după cum se subliniază în literatura de specialitate, aceasta este garantată de obligația pe care o are instanța de judecată prin oferirea fiecărei părți a posibilității de a-și prezenta cauza în condiții egale. [18, p.42] Or, în opinia fostului judecător al Curții Constituționale a RM, Ig. Dolea, în situația în care probatoriul este guvernat de principiul oficialității, respectarea principiului egalității armelor poate fi pusă sub semnul întrebării. Atunci când părțile propun anumite date în calitate de probe, iar organul de urmărire determină relevanța, concluziile și utilitatea acestora, adică cunoaște esența lor informatică, principiului dat i se aduce atingere [12, p.185-187].

Este important, de asemenea, să menționăm că acest principiu presupune egalitatea părții atât cu procurorul, cât și cu partea civilă, respectiv se aplică doar în raporturile dintre părți, nu în cele dintre părți și instanță [16, p.102]. De asemenea, în practica Curții Constituționale din RM ce viza controlul constituționalității unor prevederi ale art.298, art.300 și art.313 din Codul de procedură penală, [3] s-a subliniat: „În jurisprudența europeană principiul egalității armelor semnifică tratarea egală a părților în fața unei instanțe judecătorești. Or, prevederile contestate vizează etapa urmăririi penale, care este o etapă prejudicială, înfăptuită de organele statale și care, spre deosebire de procedura în fața instanței de judecată, se bazează pe principiul confidențialității, statuat de art.212 din CPP” [14]. Analizând aceste dispoziții, totuși nu putem să nu evocăm afirmația prof. român M. Udriu care susține următoarele: „Chiar dacă Ministerul Public (Procuratura) are un rol deosebit în protejarea ordinii publice, aceasta nu justifică crearea *ab initio* pentru procuror a unei poziții privilegiate în cadrul procedurilor, care să le plaseze pe celelalte părți într-un net dezavantaj în raport cu Ministerul Public. [20, p. 268]

Desigur, principiile fundamentale ale procesului penal, inclusiv egalitatea armelor, acționează în modalități diferite în cursul urmăririi penale în raport de modul cum acționează în cursul judecății; deosebirea decurge, în primul rând, din cauza condițiilor în care se efectuează urmărirea penală, de a se lămurii ceea ce la început este neclar, de a se face ample investigații și strângere de probe într-o luptă continuă cu încercările infractorilor de a se sustrage de la răspunderea penală; în al doilea rând, deosebirea decurge și din modul în care sunt organizate și funcționează organele de urmărire penală, care își desfășoară ac-

tivitatea operativ, fără ședințe dinainte pregătite, în care se cere prezența părților și participarea lor activă la efectuarea actelor procesuale. Cu toate acestea, după cum s-a exprimat Curtea Constituțională, în cadrul aceleiași hotărâri din 23.10.2007 „acțiunile de la etapa urmăririi penale și cele de la etapa judiciară sunt părți componente ale unui proces inseparabil, care se încheie cu actul justiției - pronunțarea sentinței”, respectiv nu putem face abstracție de principiul egalității armelor în totalitate la etapa de urmărire penală [14].

Printr-o interpretare ce ține seama de obiectul și scopul art. 6, instanța europeană a extins domeniul de aplicație a garanțiilor speciale ale unui proces echitabil și, la faza anterioară a procesului propriu-zis, admitând că aceste garanții se aplică și fazei de urmărire penală [13,p.82]. În acest sens, se poate observa că instanța europeană, pe lângă dreptul acuzatului de a păstra tăcerea, de a fi informat asupra acuzațiilor și dreptul la asistență juridică consacrate de legea internă și jurisprudența națională a consacrat și obligația comunicării între părți a tuturor probelor dosarului, care sunt determinante pentru stabilirea vinovăției și asigurarea facilităților necesare discutării acestor probe pentru a le putea combate [19, p. 239].

Regula enunțată de articolul 6 alineatul (3) litera b) al Convenției Europene a Drepturilor Omului, apare ca esențială într-un stat de drept și impune ca inculpatul să aibă posibilitatea de a dispune de mijloace materiale și juridice pentru a contesta acuzațiile. Ea vizează reabilitarea dezechilibrului dintre inculpat și participanții care exercită funcția de acuzare, dispunând de mijloace de investigație și coerciție considerabile. Aplicabilitatea acestui drept, în faza de urmărire penală, este susținută de argumente potrivit cărora, în această fază se fixează cadrul în care va fi examinată infracțiunea care constituie obiectul cauzei sau se administrează de către organele de urmărire penală probele care vor sta la baza pronunțării de către judecător a soluției de condamnare [21, p. 487].

Având în vedere aceste constatări putem afirma că egalitatea armelor are aplicabilitate și la etapa urmăririi penale, fiind admisă o limitare a ariei actelor pe care le poate cunoaște învinuitul doar la cele care concurează sau pot concura la pregătirea apărării [13, p.84].

Spre regret, actualul sistem procesual penal denumit „adversial” este, în realitate, un sistem mixt, în care elementele inchizitoriale (caracterul scris secret și necontradictoriu) devenite preponderente în cursul urmăririi penale prin utilizarea metodelor și tehnicilor speciale de supraveghere sau cercetare fac să treacă în plan secund elementele de contradictorialitate, eclipsându-

sând principiul egalității armelor, fapt care deseori nu poate fi remontat în cursul judecății.

Utilizarea, deseori abuzivă, a metodelor și tehnicilor speciale de supraveghere și a măsurii arestării preventive conferă mai degrabă un caracter autoritar procesului penal, în dauna dreptului la un proces echitabil, conform cerințelor statului de drept.

Principiul egalității între acuzare și apărare este o cerință de garanție pentru echilibrul între interesele individului și ale societății, pentru armonizarea și salvagardarea acestor interese, ceea ce constituie un interes public, o necesitate pentru realizarea justiției penale.

Concluzii. În considerarea celor expuse în studiul de mai sus reținem următoarele idei:

1. Drepturile și libertățile fundamentale ale omului ar deveni simple principii convenționale sau constituționale, dacă nu ar exista sistemul de garanții procedurale circumscrise dreptului la un proces echitabil, printre care se regăsește și exigența egalității armelor – regulă ce impune o tratare egală a părților pe parcursul procesului fără dezavantaje nejustificate.

2. Principiul egalității armelor se aplică atât procedurilor contencioase, cât și celor necontencioase. De asemenea, această garanție a procesului echitabil funcționează atât în materie civilă, cât și în materie penală.

3. Indiferent de sfera în care se aplică (procesul civil sau procesul penal), acest principiu presupune: a) tuturor persoanelor le sunt aplicabile aceleași reguli procesuale; b) aceleași instanțe desfășoară procesul, fără ca anumite persoane să fie privilegiate prin instituirea de instanțe extraordinare; c) părțile în proces beneficiază de aceleași drepturi procesuale în fața instanței de judecată, fără nicio discriminare.

4. În pofida reformelor derulate în ultimii ani în sectorul justiției și a modificărilor legislative întreprinse, în vederea asigurării respectării dreptului la un proces echitabil, mai există carențe la capitolul aplicabilității exigenței egalității armelor, fapt care ne determină să recomandăm ca într-o viitoare modificare a legislației procesuale, să fie consacrat de sine stătător principiul egalității armelor, ceea ce va determina ca, atât procesul civil, cât și cel penal să dobândească noi trăsături veritabile și să asigure concilierea dintre interesul general și interesele individuale ale participanților la proces.

Referințe bibliografice

1. BOROI, G., SPINEANU-MATEI, O., CONSTAN-DA, A.L. etc. *Noul Cod de procedură civilă*. Ediția a 2-a. Vol.I. București: Hamangiu, 2016.
2. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova:

nr.225-XV din 30.05.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.111.

3. Codul de procedură penală al Republicii Moldova: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 104-110.

4. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1.

5. Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, încheiată la Roma la 4.XI.1950 și ratificată de către RM prin Hotărârea Parlamentului Nr. 1298 din 24.07.1997. În: *Tratate internaționale*, 1998, vol.I.

6. CtEDO, Secția a II-a, cauza APEHÜldözötteinek Szövetsége și alții c. Ungariei, cererea nr.32367, Hotărârea din 5 octombrie 2000, §40.

7. CtEDO, Secția a II-a, cauza Krcmar și alții c. Republicii Cehe, cererea nr. 35376/97, Hotărârea din 3 martie 2000, §38-45.

8. CtEDO, Secția a II-a, cauza Berger c. Franței, cererea nr. 48221/99, Hotărârea din 3 decembrie 2002, §38.

9. Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată și proclamată de Adunarea Generală prin Rezoluția 217A din 10 decembrie 1948. Ratificată prin: Hotărârea S.S. nr.217 din 28 iulie 1990. În: *Tratate internaționale*. Vol.I. Chișinău, 1998.

10. DELEANU, I. *Tratat de procedură civilă*. Vol.I. București: Wolters Kluwer, 2010.

11. DELEANU, I. *Tratat de procedură civilă*. Vol.I. Ediție revăzută, completată și actualizată. București: Universul Juridic, 2013.

12. DOLEA, Ig. *Drepturile persoanei în probatoriul penal: conceptul promovării elementului privat*. Chișinău: Cartea Juridică, 2009 (Tipogr. «Bons Offices» SRL). 416 p.

13. FLORESCU, Al. Urmărirea penală – Garanții speciale impuse de practica CtEDO în cursul urmăririi penale. În: *Iustitia, Revista Baroului Dolj*, anul III, Nr. 2 (6)/2012, p.79-84.

14. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor prevederi ale art.298, art.300 și art.313 din Codul de procedură penală, introduse prin

Legea nr.264-XVI din 28 iulie 2006 “Pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova”: nr.26 din 23.10.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 175-177.

15. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat de ONU la 16 decembrie 1966 și a intrat în vigoare la 23 martie 1967. Ratificat de RM prin Hot. Parl. nr.217-XII din 28.07.90. Publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, volumul 1.

16. RADU, R. H. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Note de curs*. București: Universul Juridic, 2016. 243 p.

17. REBECA, I. *Introducere în procedura civilă. Principiile procesului civil*. București: Hamangiu, 2013.

18. SCARLAT, C. Publicitatea și contradictorialitatea în procesul echitabil. În: *Revista „Pandectele române”*, 2016, Nr. 8, p.42-51.

19. ȚUCULEANU, A. Câteva aspecte teoretice și de practică judiciară referitoare la urmărirea penală efectuată de procuror. În: *Revista „Dreptul”*, nr. 5/2009, p.233-241.

20. UDROIU, M., PREDESCU, O. Standardele Europene în materia dreptului de a dispune de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării. În: *Revista „Dreptul”*, Nr. 5/2009, p.266-274.

21. VELU, J., RUSSEN, E. *La Convention Européenne des Droits de l’Homme*. Bruxelles: Ed. Bruylant, 2ème édition, 2014. 1252 p.

22. ГЛАЗКОВА, М.Е. *Применение европейских стандартов отправления правосудия в российском арбитражном процессе: монография*. Москва: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, Анкил, 2012. 200 с.

Igor BĂCU,
phd student
of the Doctoral School in Law,
Political and Administrative Sciences
of the Consortium of educational institutions
AESM and the UEPES
adelabacu@mail.ru